

**ПИЁЗБОШЛАРНИ ЎРНИДА ҚОЛДИРИБ СИФАТЛИ УРУҒ
ЕТИШТИРИШНИНГ РЕСУРСТЕЖАМКОР ТЕХНОЛОГИЯСИНИ
ИШЛАБ ЧИҚИШ**

Бўриев Абдор Нуртожиевич

Сабзавот, полиз экинлари ва картошкачилик

илмий тадқиқот институти

2-босқич таянч докторанти

Аннотация: Мақолада 2022-2023 йилларда пиёзнинг Истикбол нави оналикларини ўрнида қолдириб турли муддатлар бўйича кўмиб уруғлик пиёз етиштиришнинг ресурстежамкор янги технологияси ишлаб чиқиш чора тадбирлари келтирилган.

Аннотация В статье представлены мероприятия по разработке новой ресурсосберегающей технологии выращивания семян лука путем заглубления их на разные сроки с оставлением на месте маточников перспективного сорта лука в 2022-2023 гг.

Annotation: he article presents measures for the development of a resource-efficient new technology of burying seed onions for different periods, leaving the parents of the promising variety of onion in place in 2022-2023.

Калит сўзлар: Пиёз, оналик, унувчанлик, томчилатиб суғориш, ресурстежамкорлик, унумдорлик.

КИРИШ

Пиёз инсоннинг сабзавотлар истеъмол рационининг муҳим таркибий қисми бўлиб, шифобахшлик, парҳезлик, овқат хазм қилишлик, бактерицидлик, турли дармондори ва эфир мойларига бой сабзавот турларидан бири ҳисобланади. Кундалик эҳтиёжларидан ташқари қайта ишлаш саноатида ва чет мамлакатларга экспорт қилинадиган сабзавот турларига киради. Пиёз икки йиллик сабзавот экини ҳисобланади. Республикада 35-40 минг.га майдонда пиёз етиштирилиб, ҳосилдорлиги ўртача 25-30 т/га, уруғ ҳосилдорлиги 300-350 кг/гани ташкил қилади.

Республикада пиёз уруғларига бўлган юқори талаб ва пиёзбошларнинг нархи кўтарилиб кетаётганлигини эътиборга олиб, пиёздан уруғ етиштиришнинг ресурстежамкор технологиясини ишлаб чиқиш муҳим ҳисобланади.

АДАБИЁТЛАР ШАРҲИ

Дунё деҳқончилигида сабзи, шолғом, саримсоқ, лавлаги 2 минг; пиёз, карам, бодринг кабилар 4 минг йилдан буён экилиши тўғрисида маълумотлар келтирилган. Ўзбекистонда очик майдонларда етиштирилаётган, шунингдек умумий ишлаб чиқарилаётган сабзавот маҳсулотларининг 20%-сабзи, 13%-

пиёз, 11%-карам, 7%-бодринг, 2%-саримсоқпиёз ва 20% бошқа сабзавотлар ташкил этганлиги тўғрисида хабар берилган.

Яъни, навлар яратиш учун селекция усуллари билан яратилган жайдари навлар ва дурагайлар дастлабки материал бўлиб хизмат қилиши мумкин. Ҳозирда пиёз генофондида 2000 дан ортиқ нав ва дурагайлар мавжуд.

Ўзбекистон шароитида Сабзавот, полиз экинлари ва картошкачилик ИТИ томонидан пиёзнинг эртапишар, касаллик ва зараркунандаларга чидамли, ҳосилдорлиги юқори бўлган Сумбула, Оқ дур ва ўртапишар Истикбол, Зафар навлари навлари яратилганлиги тўғрисида маълумот берилган.

Андижон, Наманган ва Фарғона вилояти шароити учун пиёзнинг Оқ дур, Самаркандский красный 172 ва хорижнинг Каратальский, Леоне, Вольф, Радар нав ва дурагайлар экилиши бўйича маълумот келтирилган.

Сурхандарё вилояти шароитида пиёзнинг Сумбула, Пешпазак, Қоратол, Испанский 313, Зафар навлари, булардан ташқари Сибир, Алдаба, Техас Грано дурагайлари экилиши бўйича маълумотлар келтирилган.

ТАДҚИҚОТ МЕТОДОЛОГИЯСИ ВА ЭМПИРИК ТАҲЛИЛ

Бош пиёз уруғи етиштириш технологияси оддатда республикамизда биринчи йил уруғлик пиёзбош етиштириш учун уруғ эрта баҳорда экилиб, одатдаги технология асосида сифатли парвариш қилинади. Уруғлик учун яхши етилган, йириклиги ўртача, шакли ва ранги навга хос пиёзбошлари танлаб олинади. Уруғлик пиёзбошлар 2-8 °C ҳароратда 70-80 ҳаво намлигида қоронғи жойларда яхши сақланади. Ушбу яхши сақланган пиёзбошлар экилади. Албатта етиштирилган пиёзни саралаб, сақлаб ерни сифатли тайёрлаб эккунча бир қанча харажатлар кетади ушбу харажатларни қисқартиш ҳамда уруғлик пиёзнинг таннарҳини камайтириш мақсадида, пиёзни уруғларни етиштиришнинг ресурстежамкор технологиясини ишлаб чиқишни тадқиқотларимизда мақсад қилиб олдик. Тажрибадан мақсад пиёзбошларни ўрнида қолдириб, кўчириб ўтқазмасдан, уларни турли муддатларда кўмиб сифатли уруғ етиштириш ишлаб чиқишдан иборат.

Тадқиқотларга кўра, институт селекционер олимлари томонидан яратилган ва Давлат реестрига киритилган пиёзнинг ўртапишар Истикбол нави олинди. Тажрибаларда пиёзнинг ўртапишар Истикбол навининг оналик пиёзбошлари 2022-2023 йилларда ўрнида қолдирилиб етиштирилган уруғ ҳосилдорлиги ва уруғ сифати аниқланди. Тажрибаларда пиёзни Истикбол навини кўчатларини тайёрланиб экилиб, пиёзбошлар етиштирилди. Бундан ташқари, оналик пиёзбошларни ўрнида қолдириб, белгиланган муддатларда кўмиб етиштириш ўрганилди. Пиёзнинг ўртапишар Истикбол навининг

оналик пиёзбошлари 2022-2023 йилларда ўрнида қолдириб етиштириш усуллари қўйидагича бўлди (1-жадвал).

1-жадвал

Пиёзнинг ўртапишар Истиқбол навининг оналик пиёзбошлари 2022-2023 йилларда ўрнида қолдириб етиштириш жадвали

Вариантлар	Экиш муддатлари	Тажриба усуллари
I	10.09	Ҳосили пишган пиёзбошлар ўрнида қолдирилиб, дарҳол кўмилди
II	20.09	Пиёзбошлар ўрнида очик далада қолдирилиб 10 кундан кейин кўмилди
III	30.09	Пиёзбошлар ўрнида очик далада қолдирилиб, 20 кундан кейин кўмилди
IV	06.10 (назорат)	Йиғиб олинган пиёзбошлар омборхонада сақланиб, тиним даври ўтгач, очик далага экилди.

Тажрибамиздан асосий мақсад оналик пиёзбошларни ўрнида қолдириб уруғ етиштиришнинг ресурстежамкор технологиясини ишлаб чиқиш бўлганлиги учун пиёз кўчат усулида экиб етиштирилди.

Одатда кўчат усули билан пиёз етиштирилганда маҳсулот етиштириш учун тўрт қаторли лентасимон $(40+10+10+10)/4 \times 7,5$ см схемада экилади. Шу схемада экилса гектарига 800 минг туп кўчат кетади. Бизнинг тажрибаларимизнинг давоми уруғчилик билан боғлиқлиги ва майдоннинг ўзида пиёзбошларнинг қолдирилишини ҳисобга олиб уч қатор лентасимон $(50+10+10):3 \times 7$ см экиш схемаси қўлланилди. Сабаби майдоннинг қатор ораларини 70 см. дан олиб уч қаторли қилиб экилганда икки четки қатордаги ва ўрта қатордаги биттадан пиёзлар август ойида йиғиштириб олиниши ҳисобига ўртага бир қатор 70×15 см ҳисобига пиёз бошлар қолдирилди (2-жадвал).

2-жадвал

Пиёзнинг Истиқбол навини оналик пиёзбошларини униб чиқиш кўрсаткичлари (2022-2023 йй).

Вариантлар	Экиш муддатлари	Кўмилган оналиклар	Кўтариб чиққан, кун	Кўчарган оналиклар сони	Бир тупдаги барг сони	Барг узунлиги
------------	-----------------	--------------------	---------------------	-------------------------	-----------------------	---------------

	атла ри	клар сони, дона	октябр-ноябр								
			%	%	дона	азорат га нисбат ан,%	дона	азорат га нисбат ан,%	см	азорат га нисбат ан,%	
	1	1				1			1		1
	0.09	60			8	12,1	,3	43,3		25,0	
I	2	1			5	09,9	,0	33,3		20,0	
II	3	1			2	07,8	,3	10,0		15,0	
V	0	1			1	00,0	,0	00,0		00,0	
	6.10 (назо рат)	60			1	00,0	,0	00,0		00,0	

Пиёзнинг Истиқбол нави товар ҳосили август ойида пишиб етилди, уруғ олиш мақсадида тажрибаларимизда пиёзбошлар 10-сентябрда ўрнида қолдирилиб дарҳол кўмилди. Тўртала вариантлар бўйича ҳам ўрнида қолган пиёзбошлар оналик пиёзбошларини кўмиш муддатларига қараб, кўмишдан олдин суғорилди. Тупроқ етилгач эгат оралари механизмлар ёрдамида 15-18 см чуқурликда культивация қилиниб, эгатлар қайта олинishi натижасида ўрнида қолдирилган оналик пиёзбошлар 6-8 см чуқурликда кўмилди.

Экин ҳосилдорлиги ва маҳсулот сифати юқори бўлишида юқори сифатли уруғликнинг аҳамияти ўғитлаш ва ерга ишлов бериш каби муҳим агротадбирлар аҳамиятидан қолишмайди. Уруғ сифатини белгиловчи кўрсаткичлардан мумкин бўлган фарқланиш меъёрлари Давлат стандартларида белгиланади. Бунда уруғлар турли қийматдаги сифат гуруҳларига, яъни унувчанлик бўйича синфларга, наводорлик сифатлари бўйича тоифаларга бўлинади.

Пиёз уруғлари экиш сифатлари бўйича камида куйидаги кўрсаткичларга эга бўлиши керак.: 1-синф - тозалиги 99%, унувчанлиги 95%; 2-синф - 96% ва 90%; 3-синф – 95% ва 90% мувофиқ равишда бўлиши керак. Бизнинг тадқиқотларимизда эса Истиқбол навини уруғлари 1-синф - тозалиги 99%, 2-синф - 96% ва 3-синф – 90% ни, унувчанлиги эса 30-август экиш муддатида 98% ни, 9-сентябр экиш муддатида 95% ни ташкил этди (**3-жадвал**).

3-жадвал

Пиёзнинг Истиқбол навини сифат белгилари

Экин тури	Синфлар бўйича нав тозалиги, % дан кам эмас			3-Синфда умумий аралашма ичида бошқа навлар уруғлари, % дан кўп эмас
	1	2	3	
Пиёз	99	96	90	4

2022-2023 йилларда пиёзнинг Истиқбол нави оналикларини ўрнида қолдириб турли муддатлар бўйича кўмиб уруғлик пиёз етиштиштиришнинг ресурстежамкор янги технологияси ишлаб чиқилди.

Пиёзнинг Истиқбол нави оналикларини ўрнида қолдириб кўмилганда, пиёзбошларни қайта кўмиб экилганга нисбатан, октябр ва ноябр ойларида кўқарган оналиклар сони 7,8-12,1 % га кўп бўлди, бир тупдаги барглар сони 10,0-43,3% га, барг узунлиги эса 15-25% га, назорат вариантга нисбатан юқори бўлди.

Пиёзнинг Истиқбол нави оналикларини ўрнида қолдириб кўмилганда, пиёзбошларни қайта кўмиб экилганга нисбатан қишдан чиққан ўсимликлар сони 9,6-14,8% га кўп бўлди.

Пиёзбошларда физиологик жараён тўхтамаганлиги ва илдиз тизими назоратга нисбатан ривожланганлиги сабабли гулпоояларнинг пайдо бўлиши, гуллаш куни, уруғ пишиш даври назоратга нисбатан 20-34 кунга кўпроқ чўзилди, бунинг ҳисобига ҳосилдорлик 30-августда 810 кг, 9-сентябрда 795 кг, 19-сентябрда 691 кгни ташкил этиб, назорат навга нисбатан 19,5-40,0% га ҳосилдорлик юқори бўлди.

Пиёзнинг Истиқбол нави оналикларини ўрнида қолдириб кўмилган вариантларда гуллаш куни, уруғ пишиш даврининг узок бўлиши ҳисобига 1000 дона уруғнинг оғирлиги, турли экиш муддатлари бўйича 3,4 грамдан 3,6 грамгачи ташкил этиб, назорат вариантыдан 9,6-16,1% га юқори бўлганлиги лаборатория таҳлилларида аниқланди.

Етиштирилган уруғларнинг унувчанлиги вариантлар бўйича таҳлил қилинганда, униб чиқиш қуввати назорат навга нисбатан 2-6 % га (84-88%), унувчанлиги эса 3-10% (88-98%) га юқори бўлганлиги лаборатория тажрибаларида маълум бўлди.

Пиёзнинг Истиқбол нави оналикларини ўрнида қолдириб кўмилган вариантларда етиштирилган уруғларнинг рентабеллик даражаси

ўрганилганда, 10-сентябрда - 202,8% га, 20-сентябрда 197,3% га, 30-сентябрда 158,6% гача кўтарилиб, 06-октябрда экилган назоратдаги жорий технология билан таққосланганда рентабеллик даражаси 80,6-124,8% га юқори бўлганлиги тажрибаларда аниқланди.

Хулосалар

1. 2021-2023 йилларда пиёзнинг Истикбол нави оналикларини ўрнида қолдириб турли муддатлар бўйича кўмиб уруғлик пиёз етиштиришнинг ресурстежамкор янги технологияси ишлаб чиқилди.

2. Пиёзнинг Истикбол нави оналикларини ўрнида қолдириб кўмилганда, пиёзбошларни қайта кўмиб экилганга нисбатан, октябр ва ноябр ойларида кўқарган оналиклар сони 7,8-12,1 % га кўп бўлди, бир тупдаги барглари сони 10,0-43,3% га, барг узунлиги эса 15-25% га, назорат вариантга нисбатан юқори бўлди.

3. Пиёзнинг Истикбол нави оналикларини ўрнида қолдириб кўмилганда, пиёзбошларни қайта кўмиб экилганга нисбатан қишдан чиққан ўсимликлар сони 9,6-14,8% га кўп бўлди.

4. Пиёзбошларда физиологик жараён тўхтамаганлиги ва илдиз тизими назоратга нисбатан ривожланганлиги сабабли гулпоояларнинг пайдо бўлиши, гуллаш куни, уруғ пишиш даври назоратга нисбатан 20-34 кунга кўпроқ чўзилди, бунинг ҳисобига ҳосилдорлик 30-августда 810 кг, 9-сентябрда 795 кг, 19-сентябрда 691 кг.ни ташкил этиб, назорат навга нисбатан 19,5-40,0% га ҳосилдорлик юқори бўлди.

5. Пиёзнинг Истикбол нави оналикларини ўрнида қолдириб кўмилган вариантларда гуллаш куни, уруғ пишиш даврининг узок бўлиши ҳисобига 1000 дона уруғнинг оғирлиги, турли экиш муддатлари бўйича 3,4 грамдан 3,6 грамгачи ташкил этиб, назорат вариантдан 9,6-16,1% га юқори бўлганлиги лаборатория таҳлилларида аниқланди.

Фойдаланилган адабиётлар руйхати

1. Турдикулов Б.Т. Ўзбекистон жанубида салатбоп шолғом Муяссар навининг яратилиши// Сабзавот, полиз, картошка экинлари селекцияси, уруғчилиги ва етиштириш технологияси тўплами. Тошкент 2005. 19-21 б.

2. Исломова Д.М. Пиёзнинг янги истикболли нави// Сабзавот полиз, картошка экинлари селекцияси, уруғчилиги ва етиштириш технологияси тўплами. LOMcM.

3. Бахромов Б.Б., Арамов М.Х. Ўзбекистон жанубида сабзи нав ва дурагайлари хўжалик биологик белгиларини баҳолаш. // Сабзавот полиз, картошка экинлари селекцияси, уруғчилиги ва етиштириш технологияси тўплами.

4. Арамов М.Х., Эргашев Г.А. Оценка среды условий южного Узбекистана как фон для селекции высокопродуктивных сортов столовой свеклы.// Сабзавот полиз, картошка экинлари селекцияси, уруғчилиги ва етиштириш технологияси тўплами. 39-41.